

*К. А. Пилипенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри організації обліку та аудиту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава*

МЕХАНІЗМИ ДОТРИМАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В ЗДІЙСНЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*К. Pylypenko,
Ph.D.Econ., Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Audit Poltava State Agrarian Academy, Poltava*

MECHANISMS OF COMPLIANCE WITH FOOD SECURITY IN THE IMPLEMENTATION OF THE ACTIVITIES OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті розглянуто основні елементи механізму забезпечення міжнародної продовольчої безпеки, а саме: норми міжнародного права, що регулюють забезпечення міжнародної продовольчої безпеки; міжнародні організації (інститути), які реалізують норми міжнародного права у сфері забезпечення міжнародної продовольчої безпеки; спеціальні засоби та способи, які діють (застосовуються) у сфері забезпечення міжнародної продовольчої безпеки.

Проаналізовано основні концепції механізму державного регулювання аграрного сектору України на період до 2020 року, а також напрями подолання голоду, поліпшення харчування і сприяння сталого розвитку сільського господарства.

Описані показники вимірювання ефективності державного регулювання аграрного ринку. Також досліджено основні механізми забезпечення продовольчої безпеки на державному рівні.

The article gives a general description of the concepts of "food security", "agrarian sector", "food security regulation mechanism", as well as analysis and comparison of the use of mechanisms for compliance with and regulation of food security in the activities of agrarian enterprises.

General characteristics of the main goals of the sustainable development of the agrarian sector are given.

The main elements of the mechanism for providing international food security are considered, namely; international law regulating the provision of international food security, international organizations (institutions) that implement international law in the field of international food security, special measures and methods that are in place in the field of international food security.

The main concepts of the mechanism of state regulation of the agrarian sector of Ukraine for the period up to 2020, as well as basic directions of overcoming hunger, improving nutrition and promoting sustainable agriculture development, are analyzed.

Indicators of measuring the efficiency of state regulation of the agro-food market are described.

The main mechanisms for ensuring food security are also explored.

Ключові слова: продовольча безпека, механізм державного регулювання, аграрний сектор, концепції міжнародної продовольчої безпеки, ФАО, цілі сталого розвитку, концепції державної цільової програми розвитку аграрного сектору.

Key words: Food Security, State Regulation Mechanism, Agrarian Sector, Concepts of International Food Security, FAO, Sustainable Development Goals, Concept of Target Development Program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Продовольча безпека є одним із елементів економічної політики держави, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання за рахунок власного виробництва та надходження від імпорту. Боротьба з голодом визнана як першочергове завдання міжнародного економічного співробітництва держав, тому продовольча проблема належить до категорії гло-

бальних, оскільки для її розв'язання недостатньо зусиль окремих держав, а потрібне добре налагоджене співробітництво світової спільноти, незалежно від суспільного та економічного розвитку.

Забезпечення продовольчої безпеки передбачає сукупність заходів держави, які проводяться з метою недопущення продовольчої кризи, проявів голоду, запровадження повноцінного харчування населення, при цьому відповідальними за забезпечення продовольчої безпеки є уряди відповідних країн.

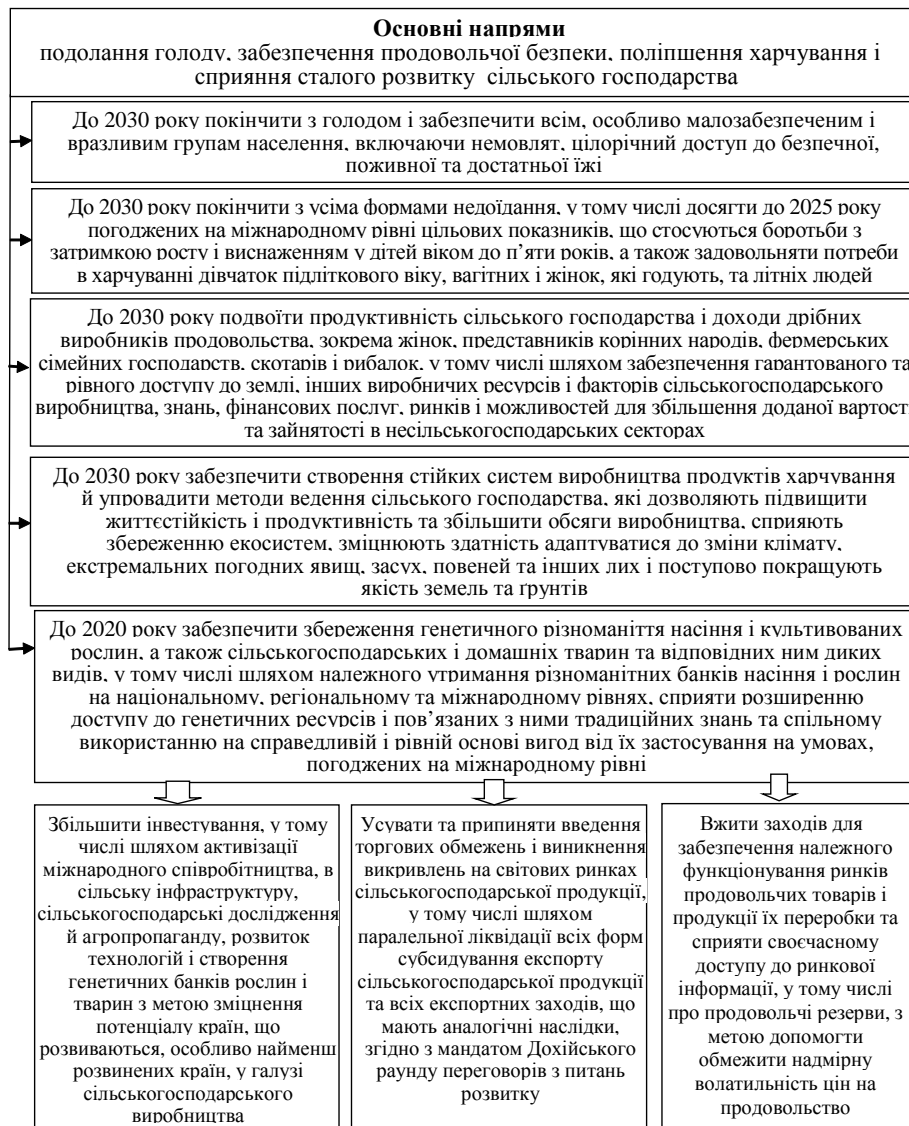

Рис. 1. Основні напрями подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталого розвитку сільського господарства в контексті цілей сталого розвитку до 2030 р.

Джерело: [3].

Розробкою механізму дотримання продовольчої безпеки в здійсненні діяльності аграрних підприємств почали займатись ще на початку ХХ ст. Одним із перших державних діячів, який звернув увагу на проблему забезпечення людей продуктами харчування, пов'язавши дотримання права на харчування з економічною безпекою та незалежністю особистості, був президент США Ф. Рузвельт, який зауважив: "... що справжня свобода не може існувати без економічної безпеки і незалежності. Людина, яка має потреби в харчуванні, не може бути вільною, а не маючи можливості отримати продукти харчування і роботу, вона є матеріалом, з якого зроблена диктатура" [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основи вивчення і використання механізмів регулювання продовольчої безпеки, аграрного сектору економіки, механізмів забезпечення продовольчої безпеки закладені в працях відомих вітчизняних та зарубіжних учених економістів серед них: К. Голікова, М. Гребенюк, А. Гатаулін, А. Діброва, О. Красноручський, С. Кваша, Т. Лозинська, А. Мармуль, О. Могильний, М. Одінцева, І. Румик, А. Страшинська, А. Ульяновський, О. Чернієнко, О. Шевченко, В. Щербань, О. Щекочин, В. Шкаберін.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в теоретичному аналізі процесів змін аграрного сектору економіки України та розвитку і розробці теоретико-методичних основ та практичних рекомендацій щодо забезпечення продовольчої безпеки в системі економічної безпеки, що сприяють усуненню негативних наслідків від впливу кризових явищ в аграрній сфері, а також у виявленні якісно нових системних взаємозв'язків продовольчого забезпечення на макро- і мікрорівнях економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно постало питання розробки дієвого механізму забезпечення глобальної продовольчої безпеки та шляхів її реалізації та вирішення. Формування завдання глобальної продовольчої безпеки зумовлено двома факторами: створенням єдиних ринків продовольства та необхідністю їх стабілізації за допомогою найбільш розвинених країн, власників основних експортних ресурсів; необхідно було згладити найгостріші проблеми продовольчого забезпечення країн "третього світу" і надалі — країн перехідного періоду, утримуючи їх в той же час у рамках єдиної світової глобальної економічної моделі.

На Всесвітній конференції з продовольства в Римі у 1996 р. було схвалено Римську декларацію про всесвітню

**Таблиця 1. Основні напрями
Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки
на період до 2020 року**

Фактори впливу на негативну тенденцію в аграрному секторі	Шляхи розв'язання Проблеми	Передбачувані результати виконання Програми
<ul style="list-style-type: none"> – недосконалістю врегулювання земельних відносин; – високим рівнем розораності, деградації сільськогосподарських земель; – недосконалістю нормативно-правового забезпечення бонітування і грошової оцінки земель; – низьким рівнем використання потенціалу меліорованих земель; – недостатнім рівнем розвитку агротехнологій, що не забезпечує отримання екологічно безпечних та економічно ефективних результатів сільськогосподарської діяльності; – недосконалістю законодавства щодо розвитку органічного сектору сільськогосподарського виробництва; – високою енерговитратністю та залежністю сільськогосподарського виробництва від імпортих паливно-енергетичних ресурсів; – низьким рівнем забезпечення сільськогосподарською технікою; – відсутністю мотивації у сільськогосподарських товаровиробників до розвитку трудомістких галузей та високою вартістю капіталу, що стримує їх розвиток, зокрема овочівництва, садівництва, виноградарства, хмелярства, тваринництва, органічного виробництва; – втратою основних фондів сільськогосподарських підприємств різної форми власності, в тому числі рибпромислового флоту, внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; – відсутністю спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування сільськогосподарського виробництва; – недостатніми обсягами державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконалою системою страхування ризиків та нестабільністю податкового законодавства; – недостатнім рівнем розвитку системи логістики в сільському господарстві та інфраструктурі аграрного ринку; – низьким рівнем самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, недостатнім рівнем розвитку кооперативних та інших об'єднань сільськогосподарських товаровиробників; – відсутністю системного підходу до просування на зовнішньому ринку вітчизняної аграрної продукції; – відсутністю дієвих заходів із залучення господарств населення у ринковий механізм функціонування аграрного сектору 	<ul style="list-style-type: none"> – наближення законодавства України до законодавства ЄС у сфері сільського господарства, включаючи вимоги до безпечності харчових продуктів, сприяння широкому впровадженню постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР), на потужностях харчової та переробної галузей; – розроблення заходів з удосконалення системи оподаткування, запровадження нових інструментів державної підтримки, що базуватимуться на принципах публічності і прозорості використання державних фінансів, підвищення ефективності інтервенційної діяльності державних агентів на ринку аграрної продукції; – запобігання застосуванню стимулів, включаючи субсидії, що завдають шкоди біорізноманіттю, та впровадження позитивних стимулів для збереження і сталого використання біорізноманіття; – удосконалення системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; – забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів; – сприяння створенню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції та модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва, виноградарства, продукції дитячого харчування тощо; – здійснення контролю за використанням та охороною земель сільськогосподарського призначення, запровадження економічного стимулювання користувача (власника) землі до раціонального використання і охорони сільськогосподарського призначення; – здійснення заходів боротьби з деградацією сільськогосподарських земель та опустелюванням, включаючи проведення моніторингу та агрохімічної паспортизації, консервації малопродуктивних і техногенно забруднених земель, запровадження енергозберігаючих та енергоощадних технологій, а також сучасних систем живлення, відновлення та розвиток систем меліорації; – розвитку біржового ринку, запровадження фінансових та інших інструментів на ринку сільськогосподарської продукції (аграрні розписки, ф'ючерсні і форвардні контракти тощо); – забезпечення вітчизняних сільськогосподарських виробників сучасними селекційними, племінними (генетичними) ресурсами та зростання потенціалу їх експорту, удосконалення та забезпечення ефективного ведення державного реєстру сільськогосподарських тварин, запровадження системи оцінки та визначення племінної цінності тварин, ведення племінного обліку через створення інформаційних автоматизованих баз даних про племінні (генетичні) ресурси; – забезпечення збереження генетичного різноманіття культурних сортів рослин, сільськогосподарських та одомашнених тварин і їх диких родичів з метою мінімізації генетичної ерозії та збереження агробіорізноманіття; – запровадження ефективного механізму розвитку рибного промислу та аквакультури, відтворення водних біоресурсів у рибгосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення; – забезпечення регулювання та здійснення промислу водних живих ресурсів у сталій спосіб відповідно до науково обґрунтованих лімітів та із застосуванням екосистемного підходу для уникнення надмірного вилову, збереження біорізноманіття і запобігання негативному впливу на вразливі екосистеми та види, яким загрожує зникнення; впровадження заходів з відновлення та відтворення для всіх вразливих видів; посилення і удосконалення методів протидії незаконному рибальству; – модернізації існуючих ветеринарно-санітарних заводів з утилізації відходів тваринного походження, залучення інвестицій через механізм державно-приватного партнерства та/або приватизації; – проведення моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та інших забруднюючих речовин у тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, створення та організації системи моніторингових досліджень на губчастоподібну енцефалопатію великої рогатої худоби, отримання статусу контрольованого ризику за даним захворюванням у Міжнародному епізоотичному бюро; – вжиття заходів для зниження забруднення навколишнього природного середовища від надлишку біогенних речовин до рівня, який не завдає шкоди екосистемам та біорізноманіттю; – впровадження енергоощадних технологій глибокої переробки сільськогосподарської продукції у харчовій та переробній промисловості; – технічної модернізації сільськогосподарського виробництва через стимулювання зростання рівня виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання; – зменшення енерговитратності та імпортоенергозалежності в результаті створення умов для впровадження проєктів з виробництва та/або використання твердих, рідких видів біопалива та біогазу, а також сировини для них підприємствами агропромислового комплексу; – поліпшення інвестиційного клімату, сприяння залученню інвестицій міжнародних фінансових установ та держав — стратегічних партнерів України для реалізації проєктів в агропромисловому комплексі з дотриманням принципів прозорості, ефективності та можливості використання інституту державно-приватного партнерства; – стимулювання створення та функціонування об'єднань виробників сільськогосподарської продукції, зокрема через делегування повноважень саморегульованим організаціям в агропромисловому комплексі; – розширення діяльності сільськогосподарськихдорадчих служб, орієнтованих на безпосередню роботу з сільським населенням, що сприятиме адаптації дрібних та середніх сільськогосподарських виробників до конкурентних умов господарювання; – здійснення прикладних наукових та науково-технічних розробок; – запровадження системи консультацій бізнесу в режимі реального часу щодо вирішення питань торгівлі на ринку ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств; – зменшення площі деградованих сільськогосподарських угідь та прогрес у напрямі досягнення нейтрального рівня деградації земель; – удосконалення структури сільськогосподарських угідь та напрямів; – провадження господарської діяльності з метою формування збалансованого співвідношення між земельними угіддями та забезпечення екологічної безпеки і рівноваги території; – створення сучасної системи насінництва та розсадництва, збільшення експорту насіннєвого матеріалу, поліпшення племінних і продуктивних якостей тварин; – розширення площі виробництва органічної продукції та сировини, збільшення площі спеціальних сировинних зон; – створення державного реєстру племінних сільськогосподарських тварин; – ефективне використання рибгосподарських водних об'єктів для вирощування риби в умовах аквакультури та доведення загального обсягу добування риби та інших водних біоресурсів до 110 тис. тонн на рік; – збільшення обсягу виробництва харчових продуктів на 6—8 відсотків, дитячого харчування на 9 відсотків; – запобігання виникненню пріонних інфекцій та захист населення і території у разі їх появи; – зменшення обсягу споживання традиційних енергоресурсів галуззю на 8—10 відсотків; – розширення бази формування власних фінансових ресурсів агропідприємств та поліпшення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування; – удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва та її прозорості; – створення ефективної інформаційно-маркетингової системи; – збереження біорізноманіття та формування екомережі; – зменшення рівня бідності населення у сільській місцевості та наближення розміру середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до середнього рівня за галузями економіки; – збільшення обсягу експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на 3—4 відсотки, а продукції харчової та переробної промисловості на 5—7 відсотків

Джерело: [5].

продовольчу безпеку і План дій, прийнятий на Всесвітній продовольчій конференції. Ці документи заклали основи досягнення єдиної мети у світі — продовольчої безпеки, взятої на рівні індивіда, домогосподарства, країни, регіону і всього світу в цілому

Концепція міжнародної продовольчої безпеки знаходить своє відображення в ряді політичних документів "Великої сімки" [2]. У вересні 2015 року на 70-й ювілейній сесії Генеральній Асамблеї ООН було схвалено Програму глобального світового розвитку до 2030 року, яка, зокрема, визначає програмні принципи щодо реалізації концепції міжнародної продовольчої безпеки. Безумовно, ця концепція є новим політичним і міжнародно-правовим феноменом та підлягає глибокому вивченню всіх її аспектів за участю представників багатьох галузей знань. Проте неодмінною умовою забезпечення міжнародної продовольчої безпеки є розробка відповідного механізму дії в цій важливій сфері міжнародного співробітництва.

У квітні 1945 року при Організації Об'єднаних Націй було створено міжнародну організацію з питань сільського господарства і продовольства — Продовольчу і сільськогосподарську організацію ООН (ФАО), яка є спеціалізованою міжнародною організацією щодо забезпечення міжнародної продовольчої безпеки.

На сьогодні Україна є одним із головних партнерів ФАО, а після схвалення Програми глобального світового розвитку до 2030 року виникла нагальна необхідність перегляду програми "ФАО — Україна", яка повинна стати не тільки віддзеркаленням наших національних інтересів у продовольчій сфері, а й активізувати участь України у забезпеченні міжнародної продовольчої безпеки. Програма глобального світового розвитку до 2030 року декларує амбітні плани щодо створення стійких й продуктивних міжнародних продовольчих систем. Досягнення цих цілей буде вирішальною мірою залежати від прогресу в сільському господарстві. Україна, як аграрна держава з міцним земельним потенціалом, безумовно є активним виконавцем цієї Програми. Україна зацікавлена в розширенні співробітництва з ФАО і прагне більш активно долучатися до процесів вироблення рішень і забезпечити належний рівень представлення України в Секретаріаті ФАО. Також зараз вирішується питання відкриття регіонального офісу ФАО на території України.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних завдань. Перелік ЦСР був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року.

Президент України Петро Порошенко у своєму виступі на Саміті ООН з Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, і під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 р. зазначив: "Для досягнення Цілей Сталого Розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні".

Саме Ціль 2 — Подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталого розвитку сільського господарства, її основні напрями та складові представлені нами на рисунку 1 [3].

Механізм забезпечення міжнародної продовольчої безпеки, на нашу думку, включає три головні елементи: 1) норми міжнародного права, що регулюють забезпечення міжнародної продовольчої безпеки; 2) міжнародні організації (інститути), які реалізують норми міжнародного права у сфері забезпечення міжнародної продовольчої безпеки та 3) спеціальні

засоби та способи, які діють (застосовуються) у сфері забезпечення міжнародної продовольчої безпеки. Інституційний механізм забезпечення міжнародної продовольчої безпеки являє собою сукупність міжнародних організацій (інститутів), які відповідно до міжнародних угод у взаємодії із суб'єктами міжнародного публічного права і за допомогою спеціальних засобів та способів прагнуть до забезпечення продовольчої безпеки в усьому світі.

В умовах сьогодення Україна не могла стояти осторонь проблеми продовольчої безпеки як на міжнародному рівні, державному та регіональному. В Полтавській області розроблено та затверджена Програма розвитку регіону на 2015—2020 роки.

На рівні держави прийнято Стратегією сталого розвитку "Україна-2020" за вектором безпеки одним із пріоритетів визначено безпеку життя і здоров'я людини та доступ до безпечних харчових продуктів, Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. та Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. головною стратегічною метою його розвитку визначено гарантування продовольчої безпеки держави в умовах глобалізації та посилення присутності нашої держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції й об'єднаними зусиллями усіх суб'єктів публічної влади за забезпечення продовольчої безпеки та суб'єктів агропромислового комплексу [4; 5]. Відповідно до Концепції складна ситуація в аграрному секторі економіки викликана певними факторами, які необхідно вирішити відповідними шляхами та отримати результати, нами було сформовано та представлено в табл. 1 [5].

Для виконання Програми необхідно близько 47,1 млрд гривень, з них за рахунок коштів державного бюджету 35,6 млрд гривень. Фінансування Програми в необхідних обсягах передбачається здійснювати за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, приватних інвестицій та інших джерел, не заборонених законодавством. Для виконання Програми також залучатиметься міжнародна технічна та фінансова допомога.

Програма передбачає виконання в декілька етапів протягом 2016—2020 років, а саме:

— перший етап (2016 рік) передбачає розроблення, прийняття нових і внесення змін до нормативно-правових актів, що стосуються розвитку аграрного сектору економіки;

— другий етап (2017—2020 роки) передбачає проведення аналізу виконання заходів першого етапу, їх коригування та подальше виконання заходів Програми.

Однією з головних складових розв'язання та вирішення Концепції є дотримання якості продукції. Ще 23 грудня 1997 року в Україні був прийнятий Закон України "Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів" (редакція за № 2042-19 від 04 квітня 2018 р.) відповідно до якого, безпечний харчовий продукт — харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання [6].

Законодавство про безпечність якості харчових продуктів складається насамперед з Конституції України, відповідного Закону, інших актів законодавства, що розробляються та складаються відповідно до нормативного регулювання безпечності продуктів харчування ЄС.

Держава здійснює регулювання безпечності та окремих показників якості харчових продуктів шляхом:

- встановлення санітарних заходів;
- встановлення вимог до окремих показників якості харчових продуктів;
- державної реєстрації визначених цим Законом об'єктів санітарних заходів;
- видачі, припинення, анулювання та поновлення експлуатаційного дозволу;

- інформування та підвищення обізнаності операторів ринку і споживачів щодо безпечності та окремих показників якості харчових продуктів;
- встановлення вимог щодо стану здоров'я персоналу потужностей;
- участі у роботі відповідних міжнародних організацій;
- здійснення державного контролю;
- притягнення операторів ринку, їх посадових осіб до відповідальності у разі порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів [6].

З 1 вересня 2005 р. Міжнародною організацією зі стандартизації було запроваджено стандарт ISO 22000, який об'єднує принципи аналізу небезпечних факторів і визначає положення системи менеджменту харчової безпеки — вимоги до світових виробників продуктів харчування. Метою запровадження стандарту ISO 22000 є виготовлення безпечних продуктів харчування в системі "від лану — до столу", починаючи від заготівельників кормів, первинної обробки сировини, безпосередніх виробників харчових продуктів, включаючи підприємства — виробники пакувальних матеріалів, харчових добавок тощо. Потребою запровадження відповідного стандарту якості стало збільшення випадків захворювань унаслідок харчових отруєнь серед населення. У країнах ЄС цей стандарт є обов'язковим для учасників харчового ринку. На жаль, в Україні стандарт ISO 22000 не є обов'язковим для виконання підприємствами агропромислового комплексу (АПК) та харчової промисловості.

Зазначимо, що на підставі наказу Держспоживстандарту України № 72 від 2 квітня 2007 р. в Україні з 1 серпня 2007 р. запроваджено Національний стандарт України ДСТУ ISO 22000:2007. На сьогодні в Україні також діє з 1 липня 2003 р. технічний стандарт ДСТУ 4161-2003, який становить вітчизняну систему управління безпечністю харчових продуктів. Останні тенденції в економіці України вказують на необхідність здійснення кардинальних кроків щодо гармонізації вітчизняного законодавства у сфері виробництва продуктів харчування з європейським. Система державних стандартів, які ще й досі застосовуються в Україні, була розроблена для реалізації завдань в умовах планової економіки і не може використовуватися відповідно до принципів ринкової економіки, оскільки саме стандарти продовольчої безпеки є обов'язковими, а стандарти якості приймаються добровільно. Чинні Держстандарти обмежують можливість споживчого ринку, а також гальмують запровадження новітніх технологій харчування. Система держстандартів не може швидко реагувати на появу нових ризиків, які можуть спричинити реальну загрозу продовольчій безпеці. Тому запровадження обов'язковості виконання міжнародного стандарту ISO 22000 з урахуванням членства України в СОТ, що передбачено Законом України "Про ратифікацію протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі" за № 250 від 10 квітня 2008 р. [7].

Оскільки перед Україною в сучасних умовах виникає сприятлива можливість виходу на світові продовольчі ринки, яка залежить від спроможності вітчизняних аграрних підприємств забезпечити відповідно до міжнародних стандартів якість і безпечність продуктів харчування та продовольчої сировини, прийняття цього Закону є першочерговим кроком держави на шляху до побудови нової системи управління якістю серед вітчизняних підприємств харчової промисловості та підприємств АПК.

На жаль, у країні не створено механізму формування продовольчих ресурсів, який має бути заснований на економічному стимулюванні вітчизняних товаровиробників і розвитку ринкової інфраструктури. Потрібно невідкладно розробити обґрунтовані рекомендації щодо удосконалення взаємовідносин бірж із сільськогосподарськими товаровиробниками. Це дасть змогу зменшити кількість посередників у ланцюгу товаропросування.

Станом на сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції, які проявляються через низку факторів, що впливають на рівень забезпечення продовольчої безпеки. Це зростання протягом останніх років цін на нафту, газ, електроносії, відсутність маркування продукції, яка містить ГМО. Аграрна реформа в Україні затягнулася на невизначений час, тому державна підтримка, особливо в умовах фінансової кризи, є необхідною для аграрних товаровиробників, а завдання здійснити адаптацію аграрного законодавства відповідно до вимог СОТ та ЄС є першочерговим.

Категорія економічної ефективності та відповідні критерії її оцінки в економічній науці ґрунтовно відпрацьовані. В сучасному менеджменті це також обґрунтовано по відношенню до управління організацією (підприємством) в умовах ринкової конкуренції. Ці підходи можуть бути частково використані при визначенні поняття ефективності державного регулювання. Однак повної відповідності бути не може, оскільки це пов'язано з особливістю державного регулювання як діяльності, що здійснюється за допомогою державної влади і державними органами. Тому зміст визначення поняття "ефективність державного регулювання" можна визначити через модель — співвідношення "вхід-вихід", що характеризує діяльність політичної системи в цілому та підсистеми управління, як її частини. На "вході" системи: вимоги суспільства (керуваний об'єкт), які обумовлюють прийняття відповідних рішень і керуючого суб'єкта — легітимність (довіра суспільства) і ресурси, якими володіє держава для реалізації можливих рішень. На "виході" — реальна зміна об'єкта, як наслідок, здійснення рішень і досягнення цілей суб'єкта управління. Поняття "критерій ефективності" державного регулювання визначає ознаку чи сукупність ознак, на основі яких оцінюється ефективність системи державного регулювання. В основі критерію ефективності — покладені принципи державного регулювання, оскільки вони передбачають об'єктивно обумовлені нормативні вимоги, які вироблені практикою державного регулювання та засобами регулювання зв'язку між цілями і результатами регулювання (рис. 2) [8, с. 13].

В залежності від критеріїв ефективності аграрного та продовольчого ринків можна вимірювати за відповідною системою показників [9, с. 320]. З точки зору забезпечення соціально-економічних потреб населення до системи показників вимірювання ефективності державного регулювання галузі доцільно включити.

— Коефіцієнт продовольчого забезпечення населення по видах сільськогосподарської продукції ($K_{пз}$):

$$K_{пз} = \frac{C_{\phi}}{C_{н}} \quad (1),$$

де C_{ϕ} — фактичне споживання певного виду харчового продукту на душу населення в рік, кг;

$C_{н}$ — споживання певного виду харчового продукту на душу населення в рік за нормою, кг.

— Питому вагу витрат на харчування у доходах населення (d):

$$d = \frac{B}{A_{\phi}} \times 100 \quad (2),$$

де d — питома вага витрат на харчування у доходах домогосподарств, %;

B — витрати на харчування в розрахунку на одне домогосподарство, грн;

A_{ϕ} — сукупні доходи в розрахунку на одне домогосподарство, грн.

— Коефіцієнт зайнятості сільського населення ($K_{зн}$):

$$K_{зн} = \frac{K_{п}}{K_{нп}} \quad (3),$$

де $K_{п}$ — середньорічна кількість працівників, що проживають у сільській місцевості, зайнятих у різних сферах матеріальної діяльності, осіб;

Рис. 2. Система вибору інструментів державного регулювання сільського господарства України

$K_{\text{нп}}$ — чисельність сільського населення у працездатному віці, осіб.
 — Рівень соціальної підтримки сільського населення (P_c):

$$P_c = \frac{B_c}{K_n} \quad (4),$$

де B_c — бюджетні кошти, спрямовані на соціальну підтримку села, гр.од.;

K_n — чисельність сільського населення, осіб.
 — Рівень працевлаштування сільського населення (P_n):

$$P_n = \frac{K_{\text{кп}}}{B} \quad (5),$$

де $K_{\text{кп}}$ — кількість кваліфікованих працівників, що проживають в сільській місцевості, осіб;

B — кількість вакантних робочих місць.

Використання показників вимірювання ефективності державного регулювання аграрного ринку є актуальним наині з точки зору дотримання вимог Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві". Наприклад, показник рівня працевлаштування сільського населення (P_n) важливий у тому відношенні, що у довгостроковому періоді сільськогосподарські підприємства, мінімізуючи виробничі витрати в умовах зміни масштабів виробництва, повинні прийняти рішення відносно використання таких ресурсів як праця і капітал, які у цьому випадку виступають як змінні фактори. Вирішення проблем пріоритетності факторів виробництва в умовах ринку не завжди здійснюється на користь праці, отже, держава, оберігаючи сільський уклад життя, по-

винна втручатися у регулювання ринку праці. Досвід інших країн світу показує, що визначальним чинником у такому відношенні є фактор зайнятості [10].

Система державного регулювання економіки складається з різноманітних підсистем та поділяється на ієрархічні рівні в залежності від адміністративно-територіального поділу країни. При цьому кожний рівень ієрархії управління являє собою відносно відособлену підсистему в якій наявні свої локальні цілі та відповідно свої локальні критерії ефективності. Таким чином, в ієрархічній структурі загальносистемна ціль розподіляється на систему локальних цілей за відповідними рівнями, утворюючи "дерево цілей" та відповідно "дерево критеріїв ефективності". На кожному рівні управління наявні власні специфічні ресурси на вході, та відповідно, власні притаманні тільки даному рівню отримані результати [11, с. 9]

Світовий досвід переконує, що основою створення раціонального та стійкого, економічного збалансованого сільськогосподарського виробництва є цілеспрямована державна підтримка. Важливе значення мають не лише обсяги державної підтримки, а й механізми її надання. Механізм державної підтримки аграрного сектору регулюється Законом України "Про державний бюджет України" [12] і "Про державну підтримку сільського господарства України" [13], а порядок витрачання бюджетних коштів щорічно визначається окремими постановами Кабінету Міністрів України. Класифікація механізму державної підтримки зображена на рисунку 3.

В державній підтримці сільськогосподарських товаровиробників держава повинна не тільки сприяти інди-

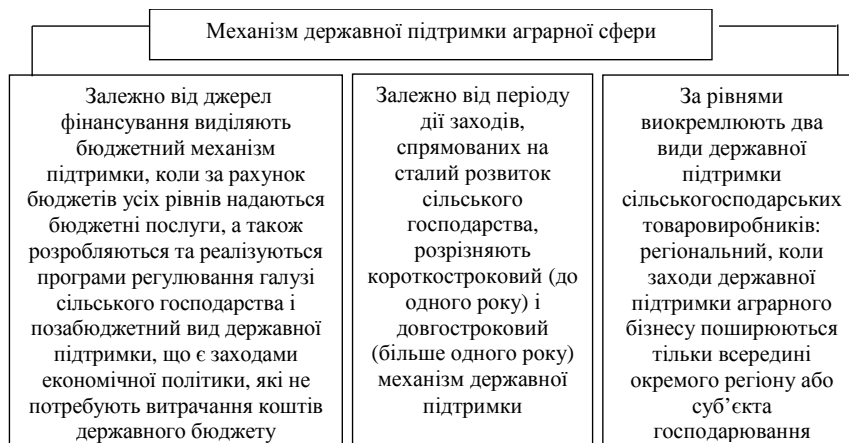

Рис. 3. Диференціювання механізму державної підтримки

Рис. 4. Механізм забезпечення продовольчої безпеки

відуальному підходу, але і стимулювати їх розвивати власну збутову інфраструктуру, що допоможе позбавитись від посередників у сільському господарстві та наблизитись до світових моделей розвитку агропромислового комплексу [14].

7 лютого Кабінет Міністрів України схвалив програми підтримки аграрного сектору за ключовими напрямками у рамках Державного бюджету на 2018 рік. Загальна сума підтримки складе 6,3 млрд грн проти 5,5 млрд грн у минулому році.

Основним критерієм, як показав аналіз міжкатегоріальних зв'язків, досягнення продовольчої безпеки є рівень самозабезпечення продуктами харчування міста, регіону, держави. Суть його зводиться до здатності держави задовольнити потреби населення продуктами харчування, питною водою тощо незалежно від зовнішніх і внутрішніх загроз [15]. Обсяг, якість і асортимент продовольства повинні бути необхідними та достатніми для нормального фізичного і соціального розвитку особистості та, як наслідок, забезпечення здоров'я і розширеного відтворення народонаселення.

Продовольча безпека країни — одна з складових частин національної та економічної безпеки як держави так і країн світу. Для її забезпечення держава використовує цілий ряд засобів, які створюють механізм забезпечення продовольчої безпеки (рис. 4).

На наше переконання, умовами забезпечення продовольчої безпеки регіону є наступні: економічна доступність продуктів харчування; раціональне поєднання продовольства власного виробництва та ввезеного в рамках єдиного економічного простору країни; неприпустимість міжрегіональних бар'єрів у торгівлі.

Неодмінною умовою сталого розвитку аграрного сектору економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави є підтримка на рівні держави сільськогосподарських товаровиробників. Сьогодні до організації фінансового забезпечення аграрного сектору економіки потрібний новий підхід, удосконалення розглянутих напрямків державної підтримки шляхом проведення активних заходів на рівні сільськогосподарських підприємств, створення нових фінансово-кредитних структур. На розвиток сталого та конкурентоспроможного агропромислового виробництва має бути спрямована аграрна політика країни. Державі слід продовжувати політику участі в економічному процесі як безпосередньому суб'єкті суспільних і економічних відносин, що сприятиме посиленню підтримки ринкових інституцій і розвитку інфраструктури АПК. Доцільно встановити частину сільського господарства у витратній ча-

стині бюджету відповідно до питомої ваги у ВВП, а також регламентувати надання бюджетної підтримки сільському господарству в регіонах у законодавчому порядку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в Україні та світі питання забезпечення продовольчої безпеки і підтримки достатнього рівня самозабезпечення продовольством є досить гострим. Для його вирішення потрібно прискорити аграрну реформу, спрямовану на модернізацію агросфери, реалізацію комплексу заходів зі створення необхідної інфраструктури, зниження міжрегіональних бар'єрів на шляху руху продовольчої продукції. Такі зміни є необхідною ланкою загальних макроекономічних перетворень економіки в ефективну ринкову систему та спрямовані не тільки на соціально-економічну, галузеву і технологічну реструктуризацію, а й зміну економічної поведінки сільськогосподарських виробників.

Необхідно чітко визначити та сформувати механізм забезпечення продовольчої безпеки, який повинен гарантувати конкурентоспроможність агропромислового комплексу з оптимальною структурою власного виробництва, здатного в умовах світової глобалізації та міжнародної інтеграції випускати якісну продукцію та повною мірою забезпечувати державу і населення продуктами харчування.

Необхідно чітко визначити та сформувати механізм забезпечення продовольчої безпеки, який повинен гарантувати конкурентоспроможність агропромислового комплексу з оптимальною структурою власного виробництва, здатного в умовах світової глобалізації та міжнародної інтеграції випускати якісну продукцію та повною мірою забезпечувати державу і населення продуктами харчування.

Література:

1. Eide A. The human right to adequate food and freedom from hunger // The right to food in theory and practice. Rome: FAO, 1998. — P. 1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/w9990e/w9990e03.htm>
2. Совместное заявление по всемирной продовольственной безопасности. Аквилская инициатива по продовольственной безопасности (АИПБ). Документ принят главами государств и правительств "Группы восьми" 8—10 июля 2009 года: пер. с англ. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archive.kremlin.ru/events/articles/2009/07/219334/219445.shtml>

3. Цілі сталого розвитку 2016—2030 рр. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

4. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020": Указ президента України за № 5/2015 від 12 січ. 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України за № 1437-р від 30 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248907971>

6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України за № 771 від 23 груд. 1997 р. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>

7. Про ратифікацію протоколу про вступ України до СОТ: Закон України за № 250 від 10 квіт. 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/250-17>

8. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.03 — економіка та управління національним господарством / А.Д. Діброва. — Київ, 2008. — 40 с.

9. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.

10. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закону України, затверджений Верховною Радою УРСР за № 400-ХІІ від 17 жовт. 1990 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/250-17> <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/400-12>

11. Гатаулін А.М. О системном подходе к оценке экономической эффективности в АПК / А.М. Гатаулін // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2006. — №8. — С. 8—11.

12. Про державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за № 2246-VIII від 07 груд. 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

13. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України за № 1877-IV від 24 черв. 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

14. Чернієнко О.О. Сучасні проблеми державного регулювання ринку цукру / О.О. Чернієнко // Економіка АПК. — 2012. — № 2. — С. 61—65.

15. Румик І.І. Оцінка загроз продовольчої безпеки України / І.І. Румик // Збірник наукових праць "Вчені записки Університету економіки та права "КРОК". — Вип. 32. — Т. 2. — К., ВНЗ "Університет економіки та права "Крок", 2012. — С. 137—143.

References:

1. Eide, A. (1998), "The human right to adequate food and freedom from hunger", The right to food in theory and practice, available at: <http://www.fao.org/docrep/w9990e/w9990e03.htm> (Accessed 30 May 2018).

2. G8 (2009), "Joint Declaration on World Food Security. Aquile Initiative on Food Security (AIPB). The document was adopted by the Heads of State and Government of the G8 on July 8—10, 2009", available at: <http://archive.kremlin.ru/events/artitsles/2009/07/219334/219445> (Accessed 30 May 2018).

3. UN (2017), "The goals of sustainable development 2016—2030", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 30 May 2018).

4. President of Ukraine (2015), Decree "About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine 2020"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (Accessed 30 May 2018).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Order "On Approval of the Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the period up to 2020", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248907971> (Accessed 30 May 2018).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Quality and Safety of Food Products and Food Raw Materials", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 30 May 2018).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The Law of Ukraine "On the Ratification of the Protocol on the Accession of Ukraine to the World Trade Organization", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/250-17> (Accessed 30 May 2018).

8. Dibrova, A.D. (2008), "State regulation of agricultural production", Ph.D. Thesis, Ekonomy, Kyiv, Ukraine.

9. Mohyl'nyj, O. M. (2005), Rehulivannia ahrarnoi sfery [Regulation of agrarian sphere], ІВА, Uzhgorod, Ukraine.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1990), The Law of Ukraine "On the Ratification of the Protocol on the Accession of Ukraine to the World Trade Organization", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/250-17> (Accessed 30 May 2018).

11. Hataulyn, A.M. (2006), "About the system approach to the evaluation of economic efficiency in the agroindustrial complex", Ekonomyka sel'skokhozjajstvennykh y perrabatyvaiuschykh predpriyatyj, vol. 8, pp. 8—11.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2018", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> (Accessed 30 May 2018).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On State Support for Agriculture in Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (Accessed 30 May 2018).

14. Cherniienko, O.O. (2012), "Modern problems of state regulation of sugar market", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 61—65.

15. Rumyk, I.I. (2012), "Estimation of threats to Ukraine's food security", Zbirnyk naukovykh prats' Vcheni zapysky Universytetu ekonomiky ta prava, vol. 32, no. 2, pp. 137—143.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2018 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73